

Către un totalitarism postmodern?

[Towards a postmodern totalitarianism?]

Alexandru MAMINA

Abstract: *The article concerns the current tendency towards a new kind of totalitarianism accordingly with the main data of the postmodern culture, which denies the possibility of a general good, leaning instead on the peculiar identities. It is about a less violent totalitarianism than the old kind from the 20th century, preferring not to repress but to inhibit in a moral and also legal way the will of the majority by using the minorities issue. Thus, in the behalf of certain ethnical, racial and sexual groups, the largest part of population is forced to constrain itself as a decisive factor in the public space, what means to empty the democracy of its positive content: the majority's rule.*

Keywords: *totalitarianism, minorities, postmodernity, majority's rule.*

Conform opiniei comune, totalitarismul a însemnat în primul rând coerciție, închisori, tortură, crime în masă, ceea ce nu este fundamental corect. Practicile represive au existat numai cu rol instrumental, esența totalitarismului fiind alta, și anume subordonarea individului în cadrul unei structuri de comandă care-i anula voința, așa cum au fost partidele-stat din secolul al XX-lea, chiar dacă subordonarea survenea în contextul unei represiuni violente sau al unei supravegheri mai laxă. Acesta a fost modelul totalitarismului modern, sau mai bine zis caracteristic modernității, întemeiat pe mobilizarea generală a populației și pe rolul conducător al partidului-stat, având ambiția realizării unei unanimități sau măcar a unei cvasiunanimități sociale în jurul regimului. A fost modelul specific societăților industriale sau în

curs de industrializare, adică al societăților care funcționau pe baza numerelor mari (clase, trusturi, sindicate, cifre de producție) și în care, pe filiera Revoluției franceze și deoptrivă a filosofiei hegeliene a dreptului, decizia supremă privind afacerile publice revenea *de jure* factorului politic, timp de circa două sute de ani, indiferent de natura diferitelor sisteme de guvernare, factorul politic materializând prin excelență ideea de suveranitate.

În raport cu modelul din secolul al XX-lea, să evoci astăzi posibilitatea unui nou totalitarism poate să pară cel puțin exagerat, dacă ne referim, desigur, la spațiul euroatlantic. Se poate vorbi liber, există pluralism politic, individul are acces la mai multe mijloace de informare ș.a.m.d. În accepțiunea din trecut, evident că termenul a devenit inoperant. Numai

că un termen, un concept nu este imuabil ci își modifică înțelesul odată cu schimbarea datelor sociale și cul

turale în care operează, după cum s-a întâmplat și cu termenul democrație. Este clar că democrația modernă diferă în mai multe privințe în comparație cu cea din antichitate, și totuși folosim în continuare același cuvânt pentru ambele epoci. Procedăm astfel deoarece, dincolo de particularitățile istorice, regăsim și într-un caz și în celălalt, practicate în limite mai largi sau mai restrânse, aceleași principii ale suveranității corpului civic și conducerii reprezentative.

În mod analog, într-un fel a arătat totalitarismul în secolul al XX-lea, în alt fel tinde să se manifeste actualmente, însă cauzalitatea sa eficientă și finală totodată se păstrează neschimbată: subordonarea individului, anularea, dacă nu a conștiinței, cel puțin a voinței lui de acțiune, în numele unor imperative supraordonate absolute, indiscutabile. Altădată acestea s-au chemat necesitate istorică, voință de putere ori spirit al rasei. Acum se vorbește despre multiculturalism, discriminare pozitivă și identificare sexuală transgresivă tot în termenii unor imperative morale și instituționale categorice, pe care dacă individul le pune la îndoială riscă să fie blamat public, marginalizat profesional, iar în anumite împrejurări, considerate ofensatoare sau generatoare de extremism, se ajunge până la incriminarea penală. Diferența privește forma constrângerii aplicate, în sensul că înainte se practica represiunea, pe când în zilele noastre se recurge la inhibarea etică și legală a pozițiilor

indezirabile (subsumabile nu numai extremismului, dar și concepției civice tradiționale asupra democrației și a statului-națiune), astfel încât locul cenzurii instituționale să fie luat de autocenzură, de asumarea subiectivă a interdicției, transpusă apoi într-un comportament social conformist.

Faptul că noul totalitarism nu apelează numaidecât la măsuri violente face mai dificil de perceput natura sa reală. Cu atât mai mult cu cât, spre deosebire de totalitarismul din secolul al XX-lea, care se proclama explicit adversarul democrației, cel de astăzi, reconvertind într-o manieră înșelătoare ideea de egalitate (în locul egalității politice și sociale invocă egalitatea între tipurile comportamentale), se revendică tocmai de la democrație. Pe de o parte, acest lucru îi asigură suportul unei părți a publicului, pe de altă parte, îi pune pe criticii săi în situația de a părea nedemocrați. Cei care contestă „corectitudinea politică” pot așadar să fie etichetați drept xenofobi, rasiști, falocrați, homofobi, să fie acuzați de atitudine discriminatorie sau de adversitate față de principiile pluralismului și toleranței. Numai că prin acceptarea diversității noul totalitarism nu înțelege de fapt coexistența normată a majorității cu minoritățile (etnice, rasiale, sexuale), ci o anumită anulare de sine a majorității, obligativitatea de a renunța practic la afirmarea propriei sale identități ca să nu lezeze sensibilitatea minorităților, respectiv de a promova prin politici publice interesele și comportamentele acestora ca fiind în egală măsură

POLIS

legitime și dezirabile (eventual sub
autoritatea jurisdicțională a tribu

nalelor internaționale)¹. Modalitățile de realizare sunt în general două, complementare: adaptarea legislației și diseminarea socială prin intermediul școlii și al mijloacelor de informare în masă a unui nou sistem de valori și reprezentări privind binele și normalitatea, fiindcă, așa cum remarca Edward W. Said într-un context asemănător, pentru ca majoritatea să admită prezența „entităților emergente” este nevoie să-și schimbe mai întâi felul de a gândi².

Unul dintre ultimele exemple ce ilustrează acest demers îl reprezintă inițiativa Parlamentului European din martie 2021 de a elabora un ghid lingvistic destinat formularelor administrative, potrivit căruia trimiterile obișnuite la sexul masculin sau feminin, la tată și la mamă, firești în opinia majorității, trebuie înlocuite, din respect față de minorități, cu termeni precum „gen primit la naștere” sau „părinte” pur și simplu. O majoritate inhibată sau reconfigurată mental, pe a cărei „agendă publică” se înscrie prioritar și invaziv problematica minorităților, acreditată ca indicator al bunelor practici democratice, devine o majoritate lipsită de inițiativă politică proprie, ceea ce echivalează cu vidarea de conținut a democrației însăși, fiindcă democrația înseamnă finalmente statuarea juridică a punctului de vedere al majorității.

Există, bineînțeles, limitări necesare ale puterii majorității, care privesc însă prezervarea drepturilor individului, nu cultivarea identității

grupurilor minoritare. Liberalismul clasic a teoretizat aceste limitări încă din secolul al XIX-lea. Există, de asemenea, o serie de conjuncturi discriminatorii la adresa minoritarilor, cum s-a văzut probabil cel mai bine în Statele Unite ale Americii de-a lungul anilor 1960, care impun intervenția autorității de stat pentru a face din egalitatea formală o egalitate autentică. Numai că asemenea intervenții se desfășoară în cadrul de referință al corpului civic, în sensul că minoritarii obțin aceleași drepturi și același acces la resurse ca majoritarii, dar fără ca schimbarea statutului lor să presupună scindarea corpului civic în segmente cu viziuni conflictuale asupra existenței, cu atât mai puțin să antreneze renunțarea majorității la reperatele și habitudinile sale în materie de viață personală și de credință. Astăzi, însă, așa-numita politică de includere a minorităților nu reprezintă altceva decât o discriminare de semn contrar, o tentativă de scoatere a majorității din poziția centrală pe care o ocupă datorită numărului în spațiul public, sau mai precis din poziția centrală care-i asigură preponderența morală în societate și exercițiul puterii³. Dacă acest lucru nu se poate realiza prin restricții explicite (cum a fost altcândva restrângerea dreptului de vot), fiindcă aparențele democratice se cer respectate, noul totalitarism recurge la soluția inhibării, în așa fel ca majoritatea, deși prezentă pe teren, să nu aibă totuși curajul să se exprime în favoarea opțiunilor sale, să fie redusă la insignifianță practică. Pe această

cale relevanța decizională a partidelor
și a sindicatelor cu bază și adresa

bilitate de masă, democratice, scade, lăsând în cele din urmă un spațiu mai mare de manevră organismelor financiare internaționale, grupurilor de interese aferente mediului de afaceri, birocraților și „specialiștilor”, adică unor factori de influență eliștiți, a căror „agendă” nu este cunoscută sau validată printr-o consultare electorală de publicul larg și care nu răspund nicidecum în fața acestuia. Puterea majorității, cu cerințele sale privind caracterul electiv și responsabil al conducerii, le stânjenește demersurile, în schimb noul totalitarism le favorizează.

Din interes, conformism sau mimetism, fără să excludem în anumite cazuri motivația sinceră a celor care cred că multiculturalismul, discriminarea pozitivă și identificarea sexuală transgresivă constituie certificări ale democrației, temele discursive ale noului totalitarism au intrat deja în retorica mai multor partide. Cu toate acestea nu partidele sunt principalii săi vectori de acțiune, deoarece partidele, preocupate să câștige în alegeri un număr cât mai mare de voturi, nu-și permit să contrarieze excesiv majoritatea. Mai mult, spre deosebire de vechiul totalitarism, ce se impunea prin intermediul factorului politic, cel nou caută să-l eludeze, întrucât factorul politic este consubstanțial ideii de suveranitate, or transpusă în practica democratică suveranitatea revine majorității. Ca atare, principalii vectori de acțiune ai noului totalitarism sunt organizațiile civile care supraveghează respectarea „corectitudinii politice” sau care

susțin „comportamentul egalitar” împotriva modului de viață tradițional specific majorității (așa-numitul progresism), respectiv mijloacele de informare în masă. Desigur, în cazul acestora din urmă promovarea imperativelor categorice ale momentului survine într-un context de politici editoriale mai larg, multitudinea mijloacelor de informare în masă garantând până la un punct pluralismul părerilor și dezbaterile în contradictoriu. Totuși importanța multitudinii lor nu trebuie supraestimată, întrucât, după cum semnala Theodor Adorno, important este mesajul transmis, or, dacă pe toate canalele se transmite același mesaj, nu mai este vorba despre pluralism ci despre manipulare cu scopul uniformizării opiniei publice. Situația nu este nici pe departe nemaiîntâlnită. Așa s-a întâmplat în România, de pildă, cu ocazia referendumului din 2003 pentru modificarea Constituției, când toate posturile de televiziune au transmis numai punctele de vedere ce încurajau participarea populației la vot, ocultând exprimările favorabile absenteismului. La fel se prezintă situația în perioada pandemiei de COVID-19, atâta timp cât de la începutul acesteia în 2020 *mass media* din toată lumea livrează în măsură covârșitoare știri și comentarii alarmante, de natură să provoace panică și să justifice restrângerea libertăților individuale, începând cu libertatea elementară de a circula. Cât privește „corectitudinea politică”, nu este sesizabilă întotdeauna în mod evident, ea devenind ceea ce se numește subiect de presă în momen

tele în care capătă semnificație generală, spre exemplu în momentele în care anumite state o utilizează ca argument polemic împotriva altor state. Un astfel de moment s-a înregistrat în 2014, atunci mai mulți lideri occidentali refuzând să participe la festivitatea inaugurală a Jocurilor Olimpice de iarnă de la Sochi pe motivul că în Rusia nu se respectau drepturile homosexualilor.

Noul totalitarism nu recurge așa-dar la mobilizarea populației în scopuri politice, economice sau militare, cu alte cuvinte nu are o bază de masă consolidată, fiind din acest punct de vedere în acord cu evoluția societății occidentale, mai precis cu tendința către delocalizarea producției, ce atrage închiderea întreprinderilor, demantelarea organizațiilor sindicale și destructurarea din punct de vedere socio-profesional a maselor concentrate anterior în cadrul centrelor industriale. Este o tendință în care David Harvey întrevide efectele capitalismului speculativ contemporan, interesat mai mult de aranjamentele financiare și operațiunile bursiere decât de producția de mărfuri⁴. Instrumentalizează în schimb problematica minorităților, amestecând indistinct minoritățile etnice, rasiale, religioase ori sexuale, în condițiile în care fluxul migrator cu care se confruntă Occidentul obligă la stabilirea sau restabilirea raporturilor legale și de proximitate cotidiană dintre majoritate și minorități.

Prin accentul pus pe elementul particular, local, eventual transgresiv, pe excentricitate, subînțelegând excentricitatea grupului minoritar în

raport cu centralitatea majorității, noul totalitarism se inserează culturii postmoderne, atât în sensul intelectual-teoretic al termenului cultură, cât și în acela social-atiudinal. Cultura postmodernă tocmai pe această idee se fundamentează – pe eliminarea referențialului obiectiv, așadar supraindividual, ireductibil la subiect, deopotrivă în domeniul cunoașterii și al defnirii etice a eului personal. Cultura postmodernă respinge „marile povestiri”, metanarațiunile cu vocația cuprinderii proceselor și fenomenelor într-o viziune explicativă generală, cu atât mai mult cu cât acestea sunt evaluate prin prisma unei presupuse finalități politice, ca formulări culturale prin care sistemul își impune dominația simbolică asupra conștiințelor în numele adevărului (motiv pentru Jean-François Lyotard să atace „teroarea albă” a adevărului din perspectiva „cruzimii roșii” a singularităților)⁵. Respinge, de asemenea, premisa unui eu personal intrinsec, definit în funcție de datele apartenenței sale concrete la mediu sau prin asumarea unei credințe, a unei filosofii cu semnificație infrasubiectivă, pe considerentul că personalitatea nu există în sine, ci numai în calitate de elaborare semantică relațională. Se anulează prin urmare posibilitatea identificării unui bine general, corelativ în virtutea însuși caracterului său de generalitate majorității, iar personalitatea se precizează exclusiv ca succesiune de fațete narrative, între această tranzitivitate comunicațională independentă de condiționările natu

rale și identificarea sexuală transgresivă, de pildă, existând o corespondență formală.

Tendința exercitării, sub aparențele democrației, a unui totalitarism postmodern înregistrează actualmente un ritm ascendent, este suficient să observăm că acum circa zece ani înlocuirea în formularele administrative a desemnărilor mamă și tată cu părinte, eventual „părinte 1” și „părinte 2”, părea de neconceput, ori măcar foarte puțin plauzibilă. Totuși, totalitarismul postmodern nu a devenit încă hegemonic. Evoluția sa este direct proporțională cu progresul modelului social și cultural postmodern în general, îndeosebi cu gradul asimilării viziunii postmoderne asupra existenței în conștiința publicului larg. În măsura în care publicul larg își asumă ca valabilă și normală această viziune, devine un mediu mental favorabil acreditării teoretice și practice a totalitarismului postmodern chiar dacă în principiu s-ar considera în continuare atașat demo-

crației. Deocamdată, însă, valorile și reglementările de factură postmodernă se află într-un echilibru instabil cu cele aparținând modernității, fie că ne referim la înțelegerea conducerii reprezentative, la sensul integrării grupurilor minoritare sau la accepțiunea pluralismului și a toleranței. De o parte și de alta sunt angajate dispozitive organizaționale, proiecte educative și mijloace de informare în masă, dar nu în manieră compactă, asemenea unor fronturi ușor identificabile, ci în contextul unor clivaje în interiorul aceluiași categorii sociale și aceluiași instituții. Nu o să anticipăm aici în legătură cu etapele, cu atât mai puțin cu rezultatul acestei confruntări paradoxale, în care democrația nu este atacată explicit, din contra, este proclamată, însă de fapt este vidată de conținutul ei pozitiv, și anume conducerea majorității. Ceea ce am urmărit în analiză a fost identificarea, dincolo de orice disimulări, a mizei și a termenilor confruntării.

Note

- ¹ Michael Banton, *Discriminarea*, București, Editura Du Style, 1998, p. 136.
- ² Edward W. Said, *Culture and Imperialism*, New York, Vintage Books, A Division of Random House, Inc., p. XXVI.

- ³ A se vedea și Roger Scruton, *Vestul și restul. Globalizarea și amenințarea teroristă*, București, Humanitas, 2004, pp. 71-72.
- ⁴ David Harvey, *Condiția postmodernității. O cercetare asupra originilor schimbării culturale*, Timișoara, Amarcord, 2002, p. 339.
- ⁵ Jean-François Lyotard, *Economia*